

AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKALARI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN SUNDUĞU ENGELLİ HİZMETLERİ

Sühal ŞEMŞİT¹

Ahmet UÇAR²

Mehmet Ali YÜKSEL³

Öz

Türk yönetim sisteminde yapılan reform ve Avrupa Birliği'ne uyum çalışmalarına bakıldığında yerel yönetimlerin en fazla ilerleme kaydedilen alanlardan biri olduğu söylenebilir. 2001 yılından itibaren bu alanda hızlanan uyum sürecinde en başta yerel yönetim yasalarının değiştirilerek AB normlarına uyum sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda toplumdaki engelli vatandaşlarla ilgili de birtakım reform ve iyileştirme faaliyetleri yapılarak engelli vatandaşların da normal vatandaşlarla her türlü hakka ve olanaklara sahip olması bir devletin sosyal devlet olması açısından ve vatandaşlara eşit davranması bakımından oldukça önemlidir. Nitekim 2010 Anayasa değişikliği ile de toplumda bulunan dezavantajlı grup, çocuklar ve kadınlar için eşitliği bozmayacak şekilde bu gruplara ilave haklar tanınmıştır. Yine engellilerle ilgili yeni yasaların çıkarılması ve bilhassa belediyelerin, engellilerin başkasının yardımına gerek duymadan ulaşımını ve yerel hizmetlere erişimini daha da kolaylaştırmaları Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın ana temasını AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra engellilere tanınan yeni yasal haklar ve belediyelerin bu konuda geliştirdikleri uygulamalar oluşturmaktadır. Bu açıdan, çalışmada öncelikle Avrupa Birliği engelli politikalarına yer verilmekte, sonrasında ise AB'ye üyelik sürecinde Türk mevzuatında engelli hakları uyumlaştırması ve uygulamaları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Engelli Politikaları, Belediyelerde Engelli Politikaları, Dezavantajlı Gruplar

DISABILITY IMPLEMENTATIONS OF THE MUNICIPALITIES IN TURKEY IN PERSPECTIVE OF EUROPEAN UNION DISABILITY POLICIES

Abstract

When the reforms in Turkish administration system and the alignment with the European Union are analysed, it could be stated that local administration is one of the areas in which a high degree of progress has been made. In the alignment process in this area which accelerated since 2001, starting with the changing of legislation on local administration, the alignment with EU norms is addressed. In this regard, being a social state equally treating all citizens requires that disabled people also are provided with the same rights and opportunities with the other citizens by conducting reforms and improvements in this area. Through the constitutional change in Turkey in 2010, additional rights were bestowed on the disadvantaged groups of disabled people, children and women. In the accession process to the EU, it is significant that further laws on disabled people are adopted and the municipalities facilitate the transportation of the disabled and their accession to local services on their own. In this context, this paper aims to analyze the legal rights bestowed upon the disabled since 2000s in Turkey and the implementations of the municipalities towards these citizens in the EU accession process. In this regard, in this paper, firstly disability policies in the EU are examined and then alignment of Turkish legislation on the rights of the disabled with the EU acquis and implementations towards the disabled are articulated.

Keywords: European Union Disability Policies, Disability Policies in Municipalities, Disadvantaged Groups

1 Yrd.Doç.Dr, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siy. Bil.ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, suhals@yahoo.com

2 Doç.Dr,Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siy. Bil.ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ucarahmet@hotmail.com

3 Araş. Gör, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siy. Bil.ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, maliyuksel@gmail.com

Giriş

Ülkelerin yönetim süreçlerine baktığımızda tarihsel süreç içinde hep aynı devam etmediği görülmektedir. Zaman zaman ülkeler civarlarında ve dünyada oluşan gelişmelerden etkilendikleri söylenebilir. Bilhassa sanayi devriminden sonra ülkelerin yönetiminde ve özellikle de şehirlerin yönetimlerinde hızlı değişimler yaşandığı gözlenmektedir. Sanayi devriminden sonra özellikle batıda kırdan kente göçler çoğalmış ve şehirlerin nüfuslarında bir anda artış olmuş, dolayısıyla yaşanan bu değişim ve gelişmeler şehir yönetimlerini öncesinde görülmeyen trafik, konut, ulaşım, altyapı ve eğitim gibi yeni yeni sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bunun sonucunda bilhassa Avrupa’da kent yönetimleri ve yerel yönetimler önem kazanmış ve bu yönetimler yönetme sorumluluğundaki vatandaşlara daha iyi ve kaliteli hizmetler sunma arayışı içine girmişlerdir. Türkiye’de ise batıdaki gibi bir sanayileşme süreci yaşanmadığı halde, 1950’lerden sonra hızlı bir kentleşme olgusu yaşanmasına bağlı olarak kent yönetimlerinin, yani belediyelerin hizmet yükü ve sorumluluğu artmıştır. Ancak dönemin özelliği gereği mali ve idari özerkliklerinin yetersizliğinden belediyeler 1980’li yıllara kadar etkin hizmet sunamamışlardır.

Bu anlamda Avrupa Birliği’nde (AB) 1980’lerde birtakım yeni gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu doğrultuda 1985 yılında Avrupa Konseyince Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı çıkarılmış ve Avrupa ülkelerinin imzasına açılarak kabul edilmiştir. Bu şartın 4/3 fıkrası yerindenlik ilkesi (subsidiarity) ile ilgilidir ve bu ilke özellikle yerel yönetimlerin hizmet sunmada daha sorumlu birimler olmasını sağlamıştır. Türkiye bu şartı 1988 yılında bazı maddelerine çekinceler koyarak kabul etmiştir, ancak üç yıl sonra 1991 yılında çıkarılan 3723 sayılı yasayla iç hukukumuza dahil edilmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde gerek ulus devletin, gerekse yerel yönetimlerin klasik devlet yönetimi anlayışı ile hizmet sunumundan, vatandaşların her türlü ihtiyaç ve hizmetlerine cevap verebilecek sosyal devlet ya da refah devleti anlayışına geçmesi gerekmiştir. Avrupa’da bu anlayışın gerektirdiği her türlü hak ve hizmetin sağlanmasında kullanılacak olan Avrupa Kentli Hakları 1992 yılında Avrupa Konseyince geliştirilmiş ve çıkarılmıştır. Türkiye’de ise 1990’lardan sonra bu gelişmelere uyum sağlanmaya çalışılsa da, bu konuda gerçek uygulamalara olanak sağlayan yasal düzenlemelerin ancak 2004-2005 yıllarında çıkarılan yerel yönetim yasaları ve diğer alanlarla ilgili AB uyum yasalarıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Bu çerçevede çalışmanın ana konusunu, Türkiye’de ve Avrupa Birliği bünyesinde sosyal devlet anlayışı içinde çıkarılmış olan engelli haklarının incelenmesi, sonrasında AB ile Türkiye’de çıkarılan yasaların ne kadar uyum gösterdiği karşılaştırılarak bir sonuca varılması oluşturacaktır.

1.Engelli Kavramı ve Engelliliğin Ortaya Çıkışı

Aslında engelli kavramı ile ilgili literatüre göz attığımızda bu kavramın toplumsal, bireysel ve sosyal sonuçları olan üç yönü olduğu görülmektedir. Bu bakımdan engelli kavramı bilhassa sanayi devriminden sonra çok fazla kullanılır olmuştur. Çünkü sanayi devrimiyle birlikte toplumda çalışan kesim çok fazla iş kazalarına maruz kalmış ve bunun sonucunda

da doğuştan engelin dışında iş kazalarından kaynaklanan engellerle toplumdaki engelli sayısı artmıştır. Böylece engellilerin dezavantajlı bir grup olarak sosyal politikalarından yararlandırılmaları önemli gündem konuları arasında yer almıştır. Evlerinden dışarı çıkamayan ve seslerin topluma duyuramayan engelliler, teknolojik ve toplumsal gelişmeler sonucunda toplumla bütünleşme isteklerini toplumun diğer kesimlerine daha kolay duyurmaya başlamışlardır (Genç ve Çat, 2013: 365). Bu anlamda engellilerin toplumdaki durumunu anlatmak için Bezmen ve Yardımcı engellilerin Vancouver ve İstanbul'daki durumunu karşılaştırarak anlattıkları makalede iki toplumdaki engellilere bakışı ve engellilerin topluma entegre olmasını şu ifadelerle çok net olarak anlatmışlardır: “Yaya geçitleri, toplu taşıma araçları, marketler, dükkanlar, resmi daireler, sakatlar için öylesine erişilebilirdir ki Vancouver’da, tekerlekli sandalyede bir insan, çoğu kez yanında refakatçi olmadan, tüm kentsel mekanı dilediğince yaşama özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, gündelik yaşamın her alanında, her mekanda sakatların varlığını kolaylaştırır; böylelikle bu alanlardaki sayılarını artırır; onları görünür kılar. Artan görünürlük zamanla, sakatların kültürel olarak sosyal hayata entegre olmalarını da beraberinde getirir; kişi sokakta insanların rencide edici bakışlarıyla mücadele etmek zorunda kalmaz. İstanbul’a dönüş, hem bu iki kent arasındaki zıtlığı daha da çarpıcı kıldı, hem de engelin nerede olduğu üzerinde düşünmeye sevk etti. “Engelli” olan sakatlar değil belli ki, sistemin kendisi” (Bezmen ve Yardımcı, 2008: 1).

Canda Özür Olmaz Derneği Kurucu Genel Başkanı M. Öztürk engelliğin tanımını şöyle yapıyor: “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireye engelli denir. Ağır engelli ise, engel durumuna göre engel oranı %50 ve üzerinde olduğu tespit edilenlerden, günlük yaşam aktivitelerini başkalarının yardımını olmaksızın yerine getiremeyeceğine engelli sağlık kurulu tarafından karar verilen kişilerdir” (candaozrolmaz.org; 16.07.2016). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından da engelli kavramını açıklayan tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin, engelli olma halini, “*yeti yitimi*” kavramı ile tanımlayan örgüt, engelliliği; bireyin vücudunda duyuşsal, işlevsel, zihinsel ve ruhsal farklılıkları öne sürülerek; toplumsal veya yönetimsel tutum ve tercihler sonucu, yaşamın birçok alanında çeşitli derecelerde kısıtlama ve engellerle karşılaşabilmesi, durumu olarak açıklamaktadır (Küçükali, 2015: 101). Yine Dünya Sağlık Örgütü tanımına göre; “engellilik, kişide ya da bir bütün olarak vücuttan beklenen davranışlar, yetenekler ve görevler olarak ifade edilen normal aktivitelerin yerine getirilmesindeki eksiklik ya da sınırlılık” şeklinde tanımlanmaktadır (WHO, 1980: 28 den aktaran Burcu, 2011: 38). Öte yandan Türkiye’de en son çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun engelli tanımı ise şöyledir: “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” (Madde 3/c).

Birtakım yeteneklerini yapamama hali ile yüz yüze gelmiş olan engelli, kendisi için çözülmesi ve aşılması zor olan birçok problemi üstesinden gelerek bulunduğu toplumun içinde tutunabilme mücadelesi vererek hayatta kalmaya çalışan kişidir. Çeşitli nedenlere

Cihan Harbi'nin sonrasında tıbbi ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri yoğunluk kazanmıştır. Bu süreç, II. Cihan Harbi'nin sonunda özürhükleri iş hayatına dahil edebilme arayışlarıyla devam etmiştir.”

Bu anlamda Avrupa ülkelerinde engellilerle ilgili yasal düzenlemelerin ancak 1970'li yıllarda yapılmaya başladığı ve sosyal hakların ise bu tarihten sonra geliştirilmeye başladığı görülmektedir. Bundan önceki dönemlerde engellilik konusunda medikal yaklaşımın bir yansıması olan özel eğitim, tıbbi tedavi ve rehabilitasyon hakim idi. Ancak medikal modelin engellilerin gereksinim duyduğu bakım, iş gücü ve diğer temel ihtiyaçlarına cevap veremediği için, sosyal model ile desteklenmesi ve zenginleştirilmesi gerekmiştir. Yine engellilerde görülen işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar, sosyal dışlanmanın bir sonucu olarak görüldüğü için, örgütlü engelli faaliyetlerinin ortaya çıkmasına ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Liberal toplumların rekabetçi ve çatışmacı özelliklerinden dolayı engelli hakları ile ilgili çalışmalar, sosyal baskılara yönelik bir tepki niteliğinde gelişmiştir. Engellilerin örgütlenmesi, sosyal ve çevresel engelleri ortaya çıkardığı gibi, engelli haklarını savunan yasal düzenlemeler de sosyal model kapsamında gelişmiştir (Seyyar, 2008: 2).

2. Sosyal Devlet Anlayışının Getirdiği Engelli Hakları

Sosyal devlet anlayışı en dar anlamda; devletin, çeşitli nedenlerle kendi kendine bakım ve gelişimini sağlama olanaklarından yoksun kesimlere yardımcı olması demektir (Güler, 2006). En genel ifadeyle ise vatandaşlarının sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara insan onuruna yaraşır bir yaşam standardını sağlamayı amaç edinen devlet anlayışıdır (Pektaş, 2010: 6). Sosyal devlet anlayışına göre vatandaşın gelecek endişesi taşımaması için gereken tedbirler oluşturulmalı, bu tedbirler yasal düzenlemelerle teminat altına alınmalıdır (Kurt, 2015: 418). Bu devlet anlayışı, sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal hayata ve ekonomik hayata yönelik devlet müdahalesini gerekli görmektedir (Pektaş, 2010: 5). Bu gerekliliği de vatandaşların tüm hizmetlerden eşit olarak faydalanabilmesi için meşru görmektedir (Kurt, 2015: 418). Çünkü sosyal ve ekonomik koşullar neticesinde vatandaşların temel hak ve özgürlüklere ulaşımında ve bunlardan istifade edebilmesinde bir takım farklar ortaya çıkarmaktadır. Devletin müdahalesi de ortaya çıkan farklılıklar karşısında kullanımı güçleşen bireysel hak ve özgürlüklere erişimin garantisi olmaktadır (Yüksel, 2007:281).

Milli gelirin dengeli dağılması, refah seviyesinin dengelenmesi, asgari yaşam düzeyinin sağlanması hedeflenen sosyal devlet anlayışında devletin her bireye bir iş imkanı tesis ederek bireyin ve ailesinin geçimini sürdürebilmesine yönelik uygulamaları sunması gerekmektedir (Kurt, 2015: 419). Sosyal devlet anlayışının bu yönü de engelli bireylere yönelik olarak sunulması planlanan hizmetlere temel teşkil etmektedir. Çünkü birey bir engelinden veya herhangi bir sebepten dolayı iş imkanına sahip olamaması ve asgari yaşam standartlarına erişememesi durumunda ortaya ciddi bir mağduriyet çıkmaktadır. Bu mağduriyetin çözümü de devletlerin sorumluluğu altına girmektedir.

Uzun yıllar boyunca devletlerin bu sorumluluğa yaklaşımı, engelliliğin bir sağlık sorunu

olduğu yönünde olmuştur (Genç ve Çat, 2013: 365). Devletler, engelli bireye ya da o bireyin yaşantısındaki engellere değil doğrudan engelliliğe odaklanmıştır (Arıkan, 2002: 13). Bir başka ifadeyle engellilik daha çok hastalık ve fonksiyon kaybıyla eşdeğer görülmüş, tıp bilimi kapsamında çözümler üretilmeye çalışılmıştır (Okur ve Erdugan, 2010: 250). Yani yalnızca medikal çözümler üretilmiş ve patoloji bilimi ile sınırlı kalmıştır. Medikal model olarak adlandırılan bu anlayış kuşkusuz engelli olan bireylere ve onların ailelerine pek çok olanak sağlamıştır. Ancak bu modelin benimsenmesi engellilerin mevcut potansiyellerini ortaya koyabilecek fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel olanaklardan yoksun kalmaları sonucunu doğurmuştur (Arıkan, 2002: 13). Bir başka ifadeyle engelli bireyin anlaşılabilmesi, yaşadıkları hayat içinde onların fark edilememesi engellilerin kendilerini dışlanmış hissetmelerine ve toplumsal yaşamdan soyutlanarak kendilerini geriye çekmelerine sebep olmuştur (Besiri, 2009: 353). Engelleri aşmasında kendisine gerekli ortamların oluşturulmadığı toplumlarda, engelli aktif bir şekilde toplum hayatına katılmamakta ve sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirememektedir (Küçükali, 2014: 66). Bu sebeplerden dolayı medikal model olarak tanımlanan yaklaşımın yerine daha kapsamlı ve dışlayıcı olmayan yeni bir modele ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu ihtiyaçta sosyal model olarak tanımlanan yeni bir engelli politikasının ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Sosyal model, engellilerin bireye indirgenmesi ile engellilik probleminin, herhangi bir yetersizliğin sonucu oluşan fonksiyon sınırlılığı ya da kaybına bağlı olarak oluştuğu düşüncelerine bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır (Özgökçeler ve Alper, 2010: 37). Sosyal model yaklaşımı ile yetersizliğin varlığı reddedilmemekte, engellilik halinin ferdi sınırlılığa bağlı olarak değil; toplumun gerekli hizmetleri sunmamasından ve engellilerin temel gereksinimlerini dikkate almamasından kaynaklandığı savunulmaktadır (Özgökçeler ve Alper, 2010: 38). Sosyal model, engelliler açısından belirli bir yaşam düzeyini güvence altına alma, çalışma ve sosyal güvenlik hakkına sahip olma, çalışmadığı durumlarda ekonomik olarak desteklenme, nitelikli sağlık ve rehabilitasyon hizmeti alma, ulaşılabilir fiziksel çevreye sahip olma, konut, genel eğitim olanaklarından ve durumlarına uygun özel eğitim olanaklarından yararlanma gibi hakların devlet tarafından güvence altına alınmasını talep etmektedir (Okur ve Erdugan, 2010: 254). Bu talepler günümüz Sosyal Devlet anlayışını ve bu çerçevede engellilere yönelik hizmetlerin nasıl yürütüleceğini de şekillendirmiştir. Üstelik bu kapsamda verilecek hizmetlere anayasal düzeyde de yer verilmiştir. Sosyal devletin vatandaşına sağladığı bu anayasal haklar ise, çalışma hakkı, adil ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, barınma hakkı, sağlık hakkı ve *eğitim hakkı* başlıkları altında toplanmıştır (Küçükali, 2014: 63). Bu açıdan bakıldığında da sosyal devlet konseptinin sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemlerinden ibaret kalmayarak bu sistemleri ve başlangıçtaki hedeflerini aşan boyutlar kazandığı görülmektedir (Mütevelliöğlu, 2006: 5).

Bugünkü Sosyal Devlet anlayışının engellilere yönelik uygulamalarına yansıyan sosyal model çerçevesinde yürütülen hizmetlerde ön plana çıkartılan husus sosyal içerme olgusudur. Sosyal içerme ise herhangi bir yetersizliği, fonksiyon sınırlılığı ya da kaybı nedeniyle toplumsal yaşamda yer edinemeyeceğini düşünerek kendisini toplumdan soyutlayan engellileri, yeniden toplumun bir parçası haline getirmeyi ve engelli bireye de bu duyguyu vermeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Günümüzde sosyal devlet anlayışının getirdiği engelli

hakları da sosyal içerme olgusu ve bu kapsamda yapılması gerekli görülenler ile birebir örtüşmektedir. Sosyal devlet anlayışı, sosyal model yaklaşımı ve de sosyal içerme kavramı açısından engelli haklarına bakıldığında ulaşım, eğitim ve istihdam ile sıkı bir bağ olduğu görülmektedir.

Bunların içerisinde en önemli olanı ulaşım"dır. Çünkü ulaşım, engelli vatandaşların toplum içerisindeki gereksinimlerini karşılanmasındaki ilk basamaktır. Ulaşım imkânını elde edemeyen engellilerin eğitim, sağlık ve istihdam gibi imkânlara erişimi söz konusu olmamaktadır. Bu sebeple bir engelli vatandaşın eve hapsolarak toplumdan soyutlanma sürecine girmemesi için ulaşım imkânından yoksun olmaması gerekmektedir. İkinci husus olan eğitim de engellilerin hayatlarını belirli bir yaşam standardında sürdürebilmesi için gerek duyacakları donanımın ulaşmalarını sağlayacaktır. İstihdam ise dezavantajlı grupların dışlanmasını önlemeye, yeterli gelir ve sosyal güvence sağlamaya, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya ve kendilerine olan güvenlerini güçlendirmeye katkı sağlamaktadır (Genç ve Çat, 2013: 369). Dolayısıyla ulaşım ve eğitim gibi hizmetlere erişemeyen, istihdam edilmeyen ve yaşanabilir bir çevreden uzak bırakılan bir engelli tam olarak sosyal devletten yoksun demektir. Günümüzde sosyal devlet anlayışını benimseyen devletler de bu hususlar doğrultusunda engelli vatandaşlarına yönelik hizmetler geliştirmekte ve sunmaktadır.

3. Avrupa Birliği'nde Engellilere Yönelik Politikalar

Avrupa Birliği, engelli bireylerin ekonomik ve sosyal açıdan topluma aktif olarak dahil edilmesi ve tam katılım sağlamasını insan hakları bağlamında teşvik etmektedir. Bu insan hakları yaklaşımı, Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin de temelini oluşturmaktadır. Nitekim hem Avrupa Birliği hem Türkiye bu sözleşmeyi imzalamış durumdadır. BM Sözleşmesi, tarafların engellilerin tüm insan hakları ve temel haklarını korumasını ve teminat altına almasını gerektirmektedir. Sözleşmeye göre engelli kavramı "diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir" (md.1). Sözleşme, engellilere yönelik olarak, eğitim, sağlık, istihdam, siyasal ve toplumsal yaşama katılım, kültürel, sportif ve dinlenme faaliyetleri, seyahat özgürlüğü ve erişilebilirlik gibi birçok politika alanına ilişkin hükümler içermektedir (Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Resmi Gazete, Sayı: 27288, 14 Temmuz 2009). Bu temelde, Avrupa Birliği'nde engelli haklarının temel yasal dayanakları aşağıdaki şekildedir (European Commission, 2010: 3):

- *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*: Şartın 1. maddesinde insan onurunun ihlal edilemez olduğu, saygı gösterilmesi ve korunması gerektiği ifade edilmektedir. 26. maddede ise engelli kişilerin topluma kazandırılması ele alınmakta, Birliğin engelli kişilerin bağımsızlığını, sosyal ve mesleki entegrasyonunu ve toplumsal yaşama katılmalarını sağlamak üzere alınan tedbirlerden yararlanma hakkını tanıdığı ve buna saygı gösterdiği belirtilmektedir. Bunun yanında, 21. maddede engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmaktadır.

- *Avrupa Birliğinin İşleyişine dair Antlaşma*: Antlaşma, Birliğin politika ve faaliyetlerini

belirlerken ve uygularken engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele etmesi gereğini vurgulamakta (Mad. 10) ve bu tür ayrımcılığı önlemek için Birliğe bu alanda yasal düzenleme yetkisi vermektedir (md. 19).

Avrupa Birliği engelli politikalarına bakıldığında bu alanda sekiz öncelikli alanın belirlendiği görülmektedir. Bu alanlar, 2010 yılında kabul edilen Avrupa Engelli Stratejisi 2010-2020’de, BM Engelliler Sözleşmesi hükümleri ve 2004-2010 AB Engelliler Eylem Planı deneyimine dayanarak belirlenmiştir. Sözkonusu öncelik alanları şu şekildedir (European Commission, 15.11.2010: 5-9) :

- **Erişilebilirlik:** Engelliler için mal ve hizmetlerin erişilebilir yapılması ve engelliler için yardımcı cihaz pazarının teşvik edilmesi.
- **Katılım:** Engellilerin AB vatandaşlığının tüm imkanlarından faydalanabilmelerinin sağlanması; kamusal yaşam ve dinlenme faaliyetlerinde eşit katılıma engellerin ortadan kaldırılması; toplum temelli kaliteli hizmet sağlanmasının teşvik edilmesi
- **Eşitlik:** engelliliğe yönelik ayrımcılıkla mücadele edilmesi ve eşit fırsatların teşvik edilmesi
- **İstihdam:** İşgücü piyasasında çalışan engellilerin oranının önemli derecede artırılması. Engelliler çalışma çağındaki AB nüfusunun altıda birini oluşturmaktadır ancak istihdam oranları görece olarak düşüktür.
- **Eğitim ve öğretim:** Engelli öğrenciler için kapsayıcı eğitim ve yaşam boyu eğitimi teşvik etmek. Kaliteli eğitim ve yaşam boyu eğitime eşit erişim imkanı, engellilerin topluma tam katılımını sağlamak ve yaşam kalitesini arttırmaktadır. Avrupa Komisyonu engelliler için çeşitli eğitim girişimlerinde bulunmuştur. Bunlar arasında, Özel İhtiyaç Eğitimi ve Kapsayıcı Eğitimin Geliştirilmesi için Avrupa Ajansı (European Agency for Special Needs and Inclusive Education) ve engellilik ve yaşam boyu eğitime ilişkin özel çalışma grupları bulunmaktadır.
- **Sosyal Koruma:** Uygun yaşam koşullarının teşvik edilmesi ve yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele
- **Sağlık:** Sağlık hizmetlerine ve ilgili olanaklara eşit erişimin teşvik edilmesi
- **Dış Politika:** AB genişleme politikası, Avrupa Komşuluk Politikası ve uluslararası kalkınma programlarında engelli haklarının teşvik edilmesi.

AB kurumları ve ülkeleri bu öncelikleri sağlamak için şu konularda ortak hareket etmektedir (European Commission, 15.11.2010: 4):

- ◆ Engelliliğe ilişkin konularda farkındalığı arttırmak,
- ◆ Mali destek imkanlarını arttırmak,
- ◆ İstatistiksel verilerin iyileştirilmesi,
- ◆ Engelli Haklarına ilişkin BM Sözleşmesinin uygulanmasını sağlamak.

Her ne kadar engellilere ilişkin AB düzeyinde kılavuz politikalar olsa da, engelli haklarına

ilişkin olarak hedef alınan alanlar olan eğitim politikalarının içeriği ve yapısı, çevresel ve kamusal alan normları, sosyal yardımlar gibi konular, ulusüstü düzeyden ziyade üye ülkelerin kendi yetkisinde tutulan politika alanlarıdır. AB ülkelerine bakıldığında, bu alanlardaki hizmetlerin ve uygulamaların gözetiminin yerel yönetimlerin yetki alanında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üye ülkeler, engelli haklarını farklı şekil ve düzeylerde gözetmektedir. AB düzeyinde engelli haklarının uyumlaştırılmasında istatistiksel değerlendirmelerin yapılması için güvenilir veri toplanması da önem taşımaktadır ve bu konuda da belediyelere görev düşmektedir (European Commission, 2010). Bunun yanında, engelli haklarına ilişkin olarak ulusüstü, ulusal ve yerel düzey ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim ve işbirliği mekanizmalarının arttırılmasına da vurgu yapılmaktadır (European Commission, Haziran 2010: 9).

Engelliler konusunda AB ülkelerinde farklı uygulamalar da görülmektedir. Örneğin Hollanda'da Sosyal İşler ve İstihdam Bakanlığı belediyeleri engelliler için işgücü piyasasına geçiş programı adı altında bir uygulama yapmaya teşvik etmektedir. Engellilere yönelik özel eğitim kurumlarıyla işbirliği içerisinde yapılan Program, engellilerin okuldan işgücü piyasasına geçişini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Sözkonusu Program Avrupa Birliği fonlarından biri olan Avrupa Sosyal Fonu tarafından teşvik edilmektedir. Programda belediyeler, engelliler için istihdam oluşturmak için işverenlerle işbirliği içerisinde aktif rol almaktadır. Ancak Avrupa Birliği Komisyonu bu tür uygulamalarda da yerel yönetimlerin sorumlulukları ve kaynakları (eğitimli uzman personel azlığı, zihinsel engelliler için günlük bakım sağlanması vd.) arasında denge kurulması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, yerel yönetimlerin engellilerin durumları ve ihtiyaçları konusunda bilgi ve farkındalığının artırılması gereği vurgulanmıştır (European Commission, 2016: 29, 53).

Avrupa Sosyal Fonu gibi mali fonlarla engellilerin yaşam kalitesinin arttırılması için yerel yönetimlerin teşvik edilmesinin yanı sıra, iyi uygulamaların da "Erişilebilir Kent Ödülü" altında ödüllendirildiği görülmektedir. Bu ödül, nüfusu 50000'in üstündeki kentlerin engellilere yönelik erişilebilirliğin arttırılması konusunda istekliliği, kapasitesi ve çabası değerlendirilerek verilmektedir. İyi uygulamaların teşvik edilmesi ve paylaşılmasıyla kentlerde engellilerin kent yaşamından izolasyonu, sosyal dışlanmaya uğraması ve marjinalleşmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde bütün vatandaşların eşit bir şekilde kentsel hizmetlerden faydalanması amaçlanmaktadır (European Commission).

4. Türkiye'de Engelli Haklarının Gelişimi ve Yasal Mevzuat

Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikaların oluşturulması ve bu politikaları düzenleyen yasal mevzuatın çıkarılması hem batı ülkelerine hem de diğer gelişmiş ülkelere göre 20-30 yıl geç başlamıştır. 1976 yılında çıkarılan 2022 sayılı kanun, işsiz engellilere ve 65 yaş üstündeki yaşlı vatandaşlara belirli bir gelir sağladıysa da, bu miktar sosyal ihtiyaçların karşılanmasında yeterli olamamıştır. Diğer taraftan batı ülkelerine baktığımızda, sosyal model çerçevesinde oluşturulan kurumsal yapılanma ile engellilerin sorunlarının çoğu çözüme kavuşturulduğu halde, Türkiye 1997 yılında milli özürülüler politikalarını belirlemek üzere Başbakanlığa bağlı Engelliler İdaresi Başkanlığı'nı henüz

yeni kurabilmiştir. Hemen akabinde de engellilerle ilgili milli politikaların belirlenmesine yardımcı olacak Engelliler Yüksek Kurulu oluşturulmuş, bundan sonra engellilik bilinci ve örgütlü hareket de ivme kazanmıştır (Seyyar, 2008: 2).

Aslında Ülkemizde engellilerin sorunları, 1990'lı yıllara kadar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından sağlanan bakım ve barınma hizmetleri dışında ayrıca ele alınmamış, geleneksel yapı içinde, ananevi yöntemlerle çözülmeye çalışılmıştır. Yine 1990 yılında Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı “Sakatlar İçin Politika Dokümanı”nda, ülkemizde engellilerin fırsat eşitliğine sahip olmamalarının, devlet tarafından sağlanan hizmetlere ulaşmada engelli olmayanlara göre aleyhte sonuçlar ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Devlet Denetleme Kurulu Raporu, 2009: 7).

Engellilerle ilgili mevzuat konusunda aynı rapora (2009:7) baktığımızda 1996 yılına kadar engellilerle ilgili ayrı bir mevzuat olmadığı anlaşılmaktadır. Zira engellilerle ilgili hususlar, uluslararası yasalar, anayasa ve buna dayanarak çıkarılan; sosyal hizmet ve yardımlar, sağlık, eğitim, iş ve yerel yönetimlere ilişkin kanunlarda yer almıştır. Bunlar arasında, 1930 tarihli 1580 sayılı (eski) Belediye Kanunu, 3360 sayılı (eski) İl Özel İdaresi Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 854 sayılı Deniz İş Kanunu, 1475 sayılı İş Kanunu, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ve 16 Mart 1987 tarihli Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük engellilerle ilgili hükümler içermektedir.

Engelliler için yaşadıkları mekanların fiziki yapısının bağımsız olarak kimsenin desteğine gerek duymadan yaşamını devam ettirebildikleri ve ulaşabilirlik açısından da engelsiz bir şehir yapısında yaşıyor olmaları çok önemlidir. Çünkü böyle bir ortamın sağlanması engellilerin toplumda dışlanmadan, hatta engellinin varlığı hissedilmeden özgürce yaşayabilecekleri anlamına gelmektedir. Bu çerçevede ülkemizde engelliler için ulaşabilirlik konusu ilk kez 1997 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen Ek Madde 1'deki; “Fiziksel çevrenin özürsüzler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılar, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunludur” hükmüyle yasal altyapıya kavuşturulmuştur (Devlet Denetleme Kurulu Raporu, 2009: 97).

Öte yandan engellilerin ulaşabilirliği konusuna kalkınma planlarında da yer verilmiştir. Nitekim 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (2001-2005) 1707. paragrafında; “Kentsel ulaşım hizmetleri, engellilerin de durumu dikkate alınarak düzenlenecektir” denilmiş, 1939. paragrafında ise, “Yerel yönetimlerin hizmet planlaması, projelendirmesi ve uygulaması aşamalarında, engelliler, yaşlılar, çocuklar ve gençler gibi toplum kesimlerinin ihtiyaçlarını göz önüne alan yaklaşımlar geliştirilecektir” ifadesine yer verilmiştir. Yine 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (2007-2013) 626. paragrafında ise, engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirileceği belirtilmiştir. 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2014-2018) ise sosyal koruma politikalarının anlatıldığı kısımda 284. paragrafta engellilere şöyle yer verilmiştir: Engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliği ve denetimi artırılacak,

bu kapsamda kaynaklar daha verimli kullanılacak ve fiziksel çevre şartları engellilere uygun hale getirilecektir. Paragraf 285 de Yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde bakımını sağlamaya yönelik hizmetlerin çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacağı ve yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetlerinin sayı ve niteliğinin artırılacağı vurgulanmıştır.

Engelliler ile ilgili ayrı bir kanun çıkarılması ile ilişkin ilk gelişmeler 1999 yılında Türkiye’de ilk defa gerçekleşen “I.Özürlüler Şurası”nda alınan kararlar arasında yer almıştır. İlk kanun taslağı daha çok medikal modele yakındır. Engellilere yönelik kanunların çıkarılması konusundaki çalışmalarla birlikte engellilerle ilgili sosyal politikaların oluşturulması da gündeme girmiştir. 2005 yılında yapılan II. Özürlüler Şurası ise, “Özürlüler ve Yerel Yönetimler” ana temasıyla Özürlüler Kanunu’nun çıkmasını hızlandırdığı gibi, merkezi ve yerel yönetimlerin engellilere yönelik sosyal politikalarının esaslarının belirlenmesine de yardımcı olmuştur (Seyyar, 2008: 2).

Bu gelişmelerden sonra 1.7.2005 tarihinde 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun kabul edilmiş ve 7.7.2005 tarihinde 25868 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır (Md.1). Kanunun kapsamı ise; engelli ailelerini, engellilere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar ile diğer ilgilileri içine almaktadır (Md.2). Bu kanun sosyal devlet ve sosyal politikalar açısından değerlendirilirse, Seyyar’ın da (2008: 2) belirttiği gibi kanun engellilerin çözüm bekleyen birçok sorununa çözüm sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Kanunun hazırlanma zamanı Avrupa Birliği’ne uyum sürecinden sonraki döneme rastlaması münasebetiyle birçok yönüyle Avrupa Birliği engelliler politikalarına uygun olduğu ve sosyal model anlayışına dayandığı söylenebilir. Kanunun 4. maddesinde bu kanun ile hedeflenen ilkeler yer almaktadır. Buna göre ayrımcılık yapmama, fırsat eşitliğinin sağlanması ve sosyal hayatın bütün kademelerine katılım gibi ilkeler kanunun temel açımlarıdır. Böylece bu kanun ile hukuki, fiziki, mesleki ve sosyo-kültürel engelleri kaldıran bir “sosyal model” oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bireyin engelli olmaktan çıkması, onun engelli olmasına rağmen toplum yaşamında diğer fertlerle eşit bir şekilde fırsatlardan yararlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla engelliğin ortadan kaldırılması ya da engellinin sosyal yaşama eşit şekilde katılabilmesi, ancak etkin sosyal politikaların hayata geçirilmesi ve sosyal duyarlı grupların gönüllü katkıları ile mümkün olmaktadır. Engelliler Kanununa bu yönüyle baktığımızda, engelli dostu sosyal politika unsurlarıyla bütün engelli grupların sorunlarına cevaplar üretecek şekilde hazırlandığı söylenebilir. Örneğin engelli işgücüne yönelik emek piyasasına dönük aktif istihdam politikaları, emek piyasasında çalıştırılmaları zor olanlar için korumalı iş yerleri, bakıma muhtaç engellilere dönük kurumda veya evde sosyal bakım güvence sistemi, sosyal güvencesi olmayanlara dönük engellilik maaşı gibi uygulamalar bu kapsamdadır (Seyyar, 2008: 3).

Diğer Yasalarda Engelli Hakları

Yukarıda bahsedildiği üzere engellilere yönelik müstakil bir kanunun çıkarılması ancak 2005 yılında olmuştur. İşte bu tarihten sonra engellilere yönelik birtakım haklara diğer mevzuatlarda, bilhassa yerel yönetim yasalarında da yer verilmiştir. Yerel yönetimlerle ilgili yasaların özellikle 2004 yılından sonra AB uyum süreciyle birlikte yenilendiğini görmekteyiz. Yenilenen yerel yönetim yasalarımızın hemen hemen hepsinde engellilerle ilgili bir takım yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bilhassa Büyükşehir belediyeleri ve belediyelere engellilerin sosyal yaşama dahil edilmesi ile ilgili birçok görevler verilmiştir.

Özellikle 1980'lerden sonra belediyelerin hizmet sunum anlayışında yaşanan değişimlere bağlı olarak belediyeler daha fazla ön plana çıkmışlar ve önem kazanmışlardır. 1985 yılında Avrupa Konseyinin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartını kabul etmesi ve üye ülkelerin imzasına sunmasının bunda önemli etken olduğu söylenebilir. Nitekim bu Şartın 4/3.maddesi yerindenlik ilkesi ile ilgilidir. Bu maddeye göre kamu sorumlulukları genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın makamlar tarafından kullanılacaktır. Sorumluluğun bir başka makama verilmesinde, görevin kapsamı ve niteliği ile yetkinlik ve ekonomi gerekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçeveden baktığımızda yerel yönetimler ve bilhassa da belediyeler halka en yakın kamu kurumları oldukları için, halka sunulacak her türlü hizmette en başta sorumlu kurumlar olarak görülmektedirler. Yine 1990'lı yıllardan sonra dünyada yaşanan gelişmeler doğrultusunda klasik belediye anlayışından sosyal belediye anlayışına doğru bir dönüşümün olduğu görülmektedir. Zira böyle bir dönüşümün gerçekleşmesine hem genel olarak dünyada yaşanan küreselleşme ve yerelleşmenin etkisi olduğu hem de AB'ye uyum sürecine girmenin etkisi olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda 2004 ve 2005 yıllarında peş peşe çıkarılan yeni yerel yönetim yasalarında sosyal yaşama dair halkın ihtiyaç duyabileceği spor, eğlence, eğitim, sağlık, kültür ve turizm, tarihi alanların korunması ve kentsel dönüşüm gibi bir dizi yeni görevler verilmiştir ve bunların çoğu sosyal belediyecilik ile ilgili görevler arasında görülmektedir. Şu anda ülkemizde belediyelerle ilgili 2012 yılında çıkarılan ancak 2014 Mart ayı mahalli idare seçimlerinden sonra yürürlüğe giren 6360 sayılı kanun birtakım yeni düzenlemeler getirmiş ve belediye sayıları da azaltılmıştır. Bu kanuna ve hizmet sunulacak nüfus büyüklüklerine göre ülkemizde belediyeler 5 farklı tipte yapılandırılmıştır. Bunlar Büyükşehir Belediyeleri, İl Belediyeleri, Büyükşehir İlçe Belediyeleri, İlçe Belediyeleri ve Belde Belediyeleri olmak üzere toplam 1392 belediye vardır.

2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası'nın 7. ve 18.maddelerinde engellilere ve dezavantajlı gruplara yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu maddelere dayanarak Büyükşehir Belediyelerine yaşlılar, engelliler, gençler ve çocuklar gibi dezavantajlı kesimlere birtakım sosyal ve kültürel hizmetler sunma görevleri verilerek bilhassa engelliler açısından toplumda görülen ayrımcılık ve dışlanmayı ortadan kaldırmaları hedeflenmiştir. Söz konusu maddelerden 7. maddenin (v) bendi bu tür hizmetlerin oluşturulmasını şöyle ifade etmektedir: "Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak,

meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak.” Öte yandan kanunun 18 maddesi(m) bendi ise Büyükşehir Belediye başkanına bizzat engellilerle ilgili birtakım sosyal politikalar üretmesini ve yoksul ve engelliler için ayrılan ödeneği kullanarak ve engelli merkezleri kurarak daha somut hizmetler sunulmasını başkanın görevleri arasında saymıştır. Bu maddeye istinaden “Engelli Hizmet Merkezleri” kurulması ile ilgili bir yönetmelik, 16.08.2006 tarih ve 26261 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu yönetmelik çıkarılmadan önce bazı belediyeler, Engelliler Koordinasyon Merkezi veya Engelliler Danışma Merkezi gibi değişik isimlerle engellilere yönelik hizmetler sunmaya çalışmışlardır. Ancak bu girişimler, kanuni zorunluluktan ziyade, sosyal sorumluluğun bir gereği olarak gönüllülük esasına göre oluşturulmuştur. Ayrıca bu merkezlerin hangi sosyal fonksiyonları yerine getireceğine dair temel açılım alanları da belirsiz idi. “Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği”nin 8. maddesinde belirlenen hükümlerle engelli dostu sosyal politikaların temel alanları netice itibariyle somut olarak belirlenebilmiştir (Seyyar, 2008: 3-4). Buna göre, bu birimlerin görevleri aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

- a) *Özürlü bireylerle ilgili veri tabanı oluşturmak.*
- b) *Özürlülerin toplum hayatı ile bütünleşmelerini sağlayıcı ve kolaylaştırıcı çalışmaları yürütmek, sportif, sosyal ve kültürel aktiviteler yapmak, teşvik etmek ve yaygınlaştırmak.*
- c) *Üniversiteler, özel kuruluşlar, özürlülere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve bunların üst kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yaparak özürlülere yönelik toplum temelli rehabilitasyon programlarını uygulamak.*
- ç) *Birime başvuran özürlü ve ailelerine psiko-sosyal danışmanlık ve rehberlik hizmetleri vermek, özürlülükle ilgili konularda eğitilmelerini, bilgilendirilmelerini ve bilinçlenmelerini sağlayıcı, konferans, seminer, sempozyum gibi etkinlikler düzenlemek.*
- d) *Özürlülüğü önlemeye yönelik kitap, dergi, broşür gibi basılı, sesli ve görsel yayınları hazırlamak, yayımlamak ve dağıtmak.*
- e) *Özürlü ve aileleri için bilgilendirme, bilinçlendirme hizmetleri vermek, bu hizmetleri verecek personelin teknik bilgi ve beceriye sahip olması için gerekli eğitimi almasını sağlamak.*
- f) *Özürlüleri nitelikli işgücü haline getirerek, çalışma yaşamına katılmalarını sağlamak üzere mesleki rehabilitasyon ve eğitim programları için başvuran özürlüleri değerlendirerek uygun mesleki rehabilitasyon ve mesleki eğitimleri vermek.*
- g) *Ekonomik durumu yetersiz özürlülere ayni ve nakdi yardım yapmak.*
- ğ) *İhtiyaç halinde özürlülerin durumlarına uygun araçlarla buldukları mekanlardan hastane, okul ve rehabilitasyon merkezi gibi yerlere ulaşmalarını sağlamak.*
- h) *Bakıma muhtaç özürlülere ve yaşlılara bakım hizmeti sunmak veya bu hizmeti ilgili mevzuat gereğince satın almak (Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği).*

Aynı şekilde 5393 sayılı Belediye Kanunu da, belediye başkanlarına bütçede yoksul ve muhtaçlara ayrılan ödeneği kullanarak ve engellilere yönelik hizmetleri sunmak için engelliler merkezi açma görevi vermektedir (Md. 38/n). Öte yandan Belediye Kanununun

14. maddesi de birçok sosyal hizmetin sunulmasına yönelik düzenlemeler getirmiştir. Nitekim 14. maddede, belediye mahalli müşterek olmak şartıyla;

a) “..... sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ...hizmetlerini yapar veya yaptırır.” ifadesi ile ve b) fıkrasında ise “Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirliilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır.” ifadeleriyle sosyal hizmet ve engelli hizmetlerine yer verilmiştir.

Türkiye’de belediyelerden başka yerel yönetim hizmetleri sunmakla görevli yerel yönetim birimi olarak il özel idareleri ile köyler de vardır. Burada köyler halen cumhuriyetin başında çıkarılan kanunla yönetilmeye devam eden yerel yönetim birimleridir ve o zamandan günümüze köy yönetimiyle ilgili hiçbir iyileştirme yapılmamıştır. Zaten köyler kendi kendine yeterli bir bütçesi ve yönetimi olmadığı için daima merkezi hükümetin yardım ve destekleri ile işleyişini sürdürebilmiştir. Bu yüzden belediyelerden ve il özel idarelerinden beklenen sosyal hizmetleri beklemek söz konusu olamaz ve konumuz dışında kalmaktadır. Ancak il özel idareleri belediyeler kadar aktif ve etkin olmasalar da, gerek il içinde gerekse il dışında kırsal alanda bilhassa son çıkarılan 5302 sayılı Kanunun verdiği görevlerle daha verimli hizmet sundukları söylenebilir. Nitekim 22.02. 2005 tarihinde kabul edilen ve 04.03.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdare Kanunu incelendiğinde, bu kanunda da birtakım sosyal hizmet görevlerine ve engellilerle ilgili görevlere yer verildiğine rastlamak mümkündür. İl özel idarenin görevlerinin madde 6’ da iki fıkra halinde ayrılarak belirtildiği görülmektedir. Madde 6’nın a) fıkrası il özel idarenin il sınırları içindeki görevlerini sayarken, “.....kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları;.... ilişkin hizmetleri il sınırları içinde” yapmakla görevli ve yetkilidir ifadesinden sosyal hizmet ve yoksullara destek olmakla ilgili görevlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Yine 6. Maddenin devamında b) fıkrasında il sınırları dışında yapmakla yükümlü olduğu görevler sayılmıştır. Maddenin son kısmında engellilerle ilgili şu ifadeler yer verilmiştir; “İl özel idaresi hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirliilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır.” Burada görüldüğü gibi özellikle engelli ve yaşlılar için hizmet sunumunda en uygun yöntemlerin seçilerek uygulanacağı vurgulanmıştır. Öte yandan kanunun giderlerini anlatan 43. maddesinin h) fıkrasında ise “Yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” ifadesi ile yoksul ve engellilerin ihmal edilmediği, onlara da bütçeden pay ayrıldığı anlaşılmaktadır. Son tahlilde denilebilir ki, son olarak çıkarılan yerel yönetim yasaları toplumdaki engelli ve dezavantajlı grupları ihmal etmemiş, bilhassa önemsemiş olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ilgili yasa maddelerinde görüldüğü gibi bu gruplara sunulacak hizmetler ve tanınan yeni haklar yasa maddelerine konularak onların kullanabilecekleri hakların yasal zeminleri de oluşturulmuştur.

5. Türkiye'nin AB'ye Uyumunun Değerlendirilmesi ve Sonuç

Türkiye'nin sosyal devlet anlayışı bağlamında sosyal belediye ve sosyal politikalarla toplumdaki çeşitli dezavantajlı gruplara yönelik hizmet ve faaliyetler sunmasının, gelişmiş ülkeler ve AB ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça geç başladığı söylenebilir. AB ülkelerinde sosyal devlet uygulamaları ve bunun uzantısı olarak engellilere yönelik hizmetler 1970'li yıllarda başlamasına rağmen, Türkiye engellilere yönelik bağımsız bir yasayı ancak 2005 tarihinde çıkarabilmiştir. Bu kanunun engelli haklarını iyileştirmeyi amaçladığını madde 4 de yer verilen ifadelerden de anlamak mümkündür. 4. maddeye göre, engellilerin insan onur ve haysiyetine dokunmadan kendi seçimlerini yapma ve bağımsızlıklarını kapsayacak şekilde bireysel özerkliğine saygı gösterilmesi gerekmektedir. Kanunda engelliğe dayalı her türlü ayrımcılık yapmak yasaklanmıştır. Tüm haklardan yararlanmaları için fırsat eşitliği ve bağımsız yaşayabilmeleri, topluma tam ve etkin katılabilmeleri için erişebilirliğin sağlanması gibi temel ilke ve esaslar benimsenmiştir. Madde 5 'e göre ise, "Bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel ihtiyaçlarını belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanılamalarda uluslararası temel yöntemler esas alınır. Engellilik durumunun tespit ve uygulama esasları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığının görüşleri alınarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir." denilerek engelli hizmetlerin sunumunda uluslararası standartlara önem verildiği ve çeşitli bakanlıkların da görüşleri ile engelli politikalarının katılımcı bir şekilde oluşturulması benimsenmiştir. Bu anlamda engelliğin ortadan kaldırılması ve engellilerin sosyal yaşama dahil edilerek diğer normal vatandaşlar gibi kendilerini eşit görebilmeleri, sadece etkin sosyal politikaların üretilmesi ve uygulanması ve bu konuda duyarlı sosyal grupların gönüllü katılımları ile mümkün olabilir. 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanunu bu yönüyle değerlendirildiğinde, engellilere yönelik çeşitli politikaları içerecek ve bütün engelli grupların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlandığı söylenebilir.

Öte yandan AB uyum sürecine girdikten sonra bu kanunun dışında başka kanunlarda da engellilere yönelik hizmetlere yer verilmiştir. Bunların en önemlileri 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdare Kanunudur. Ancak yerel yönetimlere kanunlarla verilen bu görevleri daha çok büyükşehir belediyelerinin etkin bir şekilde yapmaya çalıştıkları söylenebilir. Zira Büyükşehir Belediyesi Kanununun 18 maddesinin (m) bendi Büyükşehir Belediye başkanına bizzat engellilerle ilgili birtakım sosyal politikalar üretmesini ve yoksul ve engelliler için ayrılan ödeneği kullanmasını öngörmektedir. Yine aynı maddede başkandan engelli merkezleri kurması istenmekte ve böylece büyükşehir belediyelerinden daha somut hizmetler sunması beklenmektedir. Ayrıca hizmetlerin sunulmasında bir standardın oluşturulması için bu maddeye istinaden "Engelli Hizmet Merkezleri" kurulması ile ilgili bir yönetmeliğin 16.08.2006 tarih ve 26261 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi, bu konuda oluşan önemli bir gelişme olarak sayılabilir.

Gerek 5378 sayılı Engelli Hakları Kanunu ile gerekse diğer yerel yönetim kanunlarında engelli hizmetlerini düzenleyen maddelerle, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinin gerekleri

doğrultusunda engelli hakları ve engellilere sunulacak hizmetlerle ilgili önemli adımlar atılmış ve bu konuda hizmet sunumlarının çoğu illerimizde ‘engelsiz şehir ve yaşam’ sloganı ile başladığına şahit olunmaktadır. Engelli hakları konusunda yapılan bu çalışma ve uygulamaların Avrupa Birliği’ne uyum süreci açısından değerlendirilmesi de yerinde olacaktır.

Türkiye’nin engelli politikaları kapsamında AB’ye uyumu, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanan ilerleme raporlarında diğer konularla birlikte değerlendirilmektedir. 2016 ilerleme raporunda engellilik konusu, siyasi kriterler ve geliştirilmiş siyasi diyalog başlığı altındaki kamu idaresi reformu kısmında ve 21 nolu müzakere başlığı olan yargı ve temel haklar başlığı altında değerlendirilmiştir. Buna göre, kamuda *engelli kişilerin istihdamı* 2015’e göre artmış olsa da (2015’te 40655, 2016’da 43151), hala engellilere tahsis edilen %3 oranındaki kamu istihdam kotası doldurulamamıştır (European Commission, 9.11.2016: 15). Raporda engellilere yönelik doğrudan veya dolaylı ayrımcılığın önlenmesine özel vurgu yapılmış, yeni kurulan İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu bu açıdan önemli sayılmıştır. Ancak BM Engelli Hakları Sözleşmesi’ne yasal uyumun yeterli olmadığı belirtilmiştir (European Commission, 9.11.2016: 76).

Engellilerin *eğitim haklarına* ilişkin olarak, ilk ve orta öğretimdeki engelli öğrencilerin sayısının artmaya devam ettiğine, fakat bu kişilerin yükseköğretime erişimindeki sorunlara ve yaşam boyu eğitim fırsatlarının sınırlı olmasına işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra, engelliler arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüksek düzeydedir (European Commission, 9.11.2016: 76).

Engellilerin *ulaşım ve binalara fiziksel erişimine* ilişkin olarak, kamu binalarının ve hizmetlerinin engellilerin erişiminin yaygın bir sorun olduğu vurgulanmıştır. Mevcut ceza düzeyleri ve ulaştırma sektörünün erişilebilirlik kriterini karşılamak için 2018’e kadar sürenin uzatılması engellilerin entegrasyonu açısından yeterli olarak değerlendirilmemiştir. Bu sürecin desteklenmesi için kamuoyunda farkındalık artırıcı faaliyetler ve uygun teşvikler sunulması önerilmiştir (European Commission, 9.11.2016: 76).

Engellilerin *ekonomik ve sosyal hayata katılımı* konusunda ise, sayısal verilerin yeterli olmadığına dikkat çekilmiştir. Engelli kişilerin çevreleri, sosyal tutumlar ve hizmet kalitesine ilişkin olarak, topluma entegrasyonlarında ciddi sorunlar olduğu ifade edilmiştir. Erken ve yerinde tıbbi teşhis sorunları nedeniyle engelli veya gelişme geriliği görülen çoğu çocuğun uygun hizmetlere erişiminin kısıtlı olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, Türkiye’nin henüz zihin sağlığı yasasının olmadığı ve zihin sağlığı kuruluşlarını izleyecek bağımsız bir kurum olmadığına dikkat çekilmiştir (European Commission, 9.11.2016: 76).

İlerleme raporları ışığında değerlendirildiğinde, Türkiye’de engellilere yönelik politikalar konusunda, özellikle uygulamada henüz yeterli düzeye ulaşamadığı söylenebilir. Rapora göre Türkiye’de engellilere yönelik sosyal hizmetlerin geliştirilmesine ciddi ihtiyaç olduğu söylenebilir. Engelli kişilerin karşılaştıkları sorunların belirlenmesi ulusal düzeyden çok yerel düzeyde gerçekleştirilebilir. Bu süreçte engelli haklarının iyileştirilmesinde ve özellikle uygulamada belediyelere önemli görevler düşmektedir. Örneğin engellilere yönelik evde bakım hizmetleri, engellilere yönelik sosyal faaliyetler ve sosyal sorumluluk projeleri,

ulaşım hizmetlerinin engellileri de dikkate alacak şekilde dzenlenmesi ve T1rkiye’de birçok belediye tarafından benimsenen engelsiz kent uygulamalarının yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi bu alanda yapılabilecek katkılardan sadece birkaçıdır. Bu s1rete belediyelerin ilgili Bakanlıklar, Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu, sivil toplum kuruluşları ve 1niversiteler ve diğer paydaşlarla farkındalık arttırma ve hizmetlerin iyileştirilmesine ilişkin ulusal ve AB d1zeyinde projelerde ortaklıklar kurması, engelli haklarının ve bu alandaki uygulamaların iyileştirilmesi açısından 1nem taşımaktadır.

Kaynakça

- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*.2(1),11-25.
- Besiri, A. (2009). Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi. *Türk Barolar Birliği Dergisi*. (83), 353-374. <http://tbdergisi.barobirlik.org.tr/m2009-83-536>, erişim tarihi: 10.08.2016.
- Bezmez, D.,& Yardımcı, S. (2008). Bir Vatandaşlık Hakkı Olarak Sakat Hakları ve Sakat Hareketi. http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/697/bir-vatandaslik-hakki-olarak-sakat-haklari-ve-sakat-hareketi#.V58Hz_mLQ2x, erişim tarihi: 01.08.2016.
- Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. *Journal of Faculty of Letters / Edebiyat Fakültesi Dergisi*.28(1), 37-54. <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php/EFD/article/viewFile/641/463>, erişim tarihi: 25.07.2016.
- European Commission (2016). Access City Award, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1141&langId=en>, erişim tarihi: 20.08.2016.
- European Commission (15.11.2010). *European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe*, Brussels.
- European Commission (2010). *Roadmap-EU Disability Strategy*, http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/planned_ia/docs/139_2_empl_disability_strategy_en.pdf, erişim tarihi: 20.08.2016.
- European Commission (Haziran 2010), *Preparation of a new EU Disability Strategy 2010-2020*.
- European Commission (9.11.2016). *Turkey 2016 Report*, Brussels.
- European Commission (2016). *European Semester 2015/2016 fiche on disability*, http://www.disability-europe.net/content/aned/media/ANED%202015-16%20EU2020%20-%20EU28%20synthesis_final.doc, erişim tarihi: 20.08.2016.
- Genç, Y.,& Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*. 8(1), 363-393.
- Güler, B. A. (2006). Sosyal Devlet ve Yerelleşme. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*. 2 (2).
- Kurt, H. İ. (2015). Yerel Yönetimler ve Engellilere Yönelik Hizmetler. İçinde M.Ökmen (Ed.), *Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler* (1.baskı., ss.413-434). Bursa, Ekin Kitabevi.
- Küçükali, A. (2014). Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (1), 59-86.
- Küçükali, A. (2015). Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*. (35), 100-114.
- Mütevellioglu, N. (2006). Sosyal Devletin Meşruiyeti. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*.8 (2), 24.

Okur, N.,&Erdugan, F. E. (2010). Sosyal Haklar Ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme.*Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*.<http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/okur.pdf>, Erişim: 09.08.2016.

ÖzgökçelerS.,&Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 1(1),33-54.

Pektaş, E. K. (2010). Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 5 (1), 4-27.

Seyyar, A. (2008). Sosyal Siyaset Ekseninde Yerel Özürlüler Politikası. http://www.sosyalsiyaset.net/documents/yerel_ozurluler_politikasi.htm, erişim tarihi: 02.08.2016.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Denetleme Raporu. (2009). <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/ddk30.pdf>, erişim tarihi: 02.08.2016.

WHO (1980). *International classification of impairments, disabilities and handicaps*, Geneva, World Health Organisation.

Yüksel, F. (2007).Sosyal Devletin Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimlerin Yeni İşlevleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 62(1), 279-298. http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/62/1/12_fatih_yuksel.pdf, erişim tarihi: 10.08.2016.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, *Resmi Gazete*, Sayı: 27288, 14.07.2009.

candaazurolmaz.org; erişim tarihi: 16.07.2016.

10.07.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu; m. 7 (v) ve m.18 (m).<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>, erişim tarihi: 05. 08.2016.

22.02.2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdare kanunu; m. 6 (a) ve m. 43 (h). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf>, erişim tarihi: 05.08.2016

01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun Md.1/2, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, erişim tarihi: 05.08.2016.

03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye kanunu; m. 14 (a) ve (b) ve m.38 (n).<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, erişim tarihi: 05. 08.2016.

16.08.2006 tarih ve 26261 sayılı “Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği”; m. 8.<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10589&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> erişim tarihi: 05.08.2016.